

**MOLLA MEHMET DEMİRTAŞ VE MELAYÊ CİZİRÎ'DE NAAT
MULLAH MEHMET DEMİRTAŞ AND NAAT IN MELAYÊ CİZİRÎ**

Hatip ERDOĞMUŞ *

Özet

Bu çalışmada Kürt edebiyatının önemli isimlerinden biri olan mutasavvıf Melayê Cizîrî ile Zaza edebiyatının ilk divanını yazan Molla Mehmet Demirtaş'ta naatlar konusu karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Peygamberimize duyulan sevgiyi dile getiren şiirler olan naatlar, hemen hemen bütün mutasavvıfların divanlarında yer alır. Şairler, peygamberimize karşı hissettiklerini, açık ve etkileyici şekilde dile getirmişlerdir. Bazıları, bu sevgiyi dile getirmeyi kendileri için bir vefa borcu saymıştır. Bunu söz sanatlarıyla da süsleyerek içlerindeki coşumu yansıtmaya çalışmışlardır. Melayê Cizîrî ile Molla Mehmet Demirtaş'ın peygamberle ilgili birçok dizesi mevcuttur. Melayê Cizîrî, etkili bir üslupla dizelerini kâğıda dökmüşken, Molla Mehmet daha mütevazı ve samimi bir üslupla dizelerini aktarmıştır. Melayê Cizîrî'nin aldığı güçlü eğitim; Arapça, Farsça ve Kürtçeyi çok iyi bilmesi kendini dizelerde belli etmektedir. O, Kürtçe yazılmış şiirlerin Farsça yazılmış şiirlerden daha güzel olduğunu söyleyerek Kürtçe üzerindeki olumsuz bir algıyı kırmayı başarmıştır. Melayê Cizîrî'den dört asır sonra yaşayan Molla Mehmet, nitelikli bir edebi eğitim almaya da medreselerde dini eğitimi iyi bir şekilde almış ve bunun verdiği şevkle dizelerini aktarmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, naat, övgü, Melayê Cizîrî, Molla Mehmet Demirtaş.

Abstract

In this study, the naats of Melayê Cizîrî, who is an important Sufi from the Kurdish Literature, and Mullah Mehmet Demirtaş, the first poet who wrote the first Divan (Collected Poems) in the Literature of the Zaza Kurds are compared. Naats are the poems that express the love for the Prophet Muhammad (PBUH), and almost all Sufis include them in their Divans. The poets have expressed their love for the Prophet in clear, effective and enchanting poems. Some of them have considered it as a duty of loyalty for themselves. They smartened their feelings with rhetoric arts and reflected their enthusiasm in their poems. Melayê Cizîrî and Mullah Mehmet Demirtaş have many poems about the Prophet. While Melayê Cizîrî wrote his poems with an impressive style, Mullah Mehmet wrote his poems in a modest and intimate style. The fact that Melayê Cizîrî had a strong education and knew Arabic,

* Okt., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, mail: h.erdogmus@alparslan.edu.tr.

Persian and Kurdish well is obvious in his poems. He suggested that Kurdish poems were more beautiful than those written in Persian thus breaking the negative perception about the Kurdish language. Mullah Mehmet lived four ages after Melayê Cizîrî, and although he did not receive a qualified education, he received a proper religious education in Madrasahs and reflected his feelings with enthusiasm.

Key Words: The Prophet, naat, praise, Melayê Cizîrî, Mullah Mehmet Demirtaş.

Giriş

Naat, İslam edebiyatında Hz. Peygamberi övmek, ona yalvarıp ondan şefaahat dilemek amacıyla yazılan şiirlerdir. Hz. Peygamberin risâleti mucizeleri, hicret olayı, din yolunda çektiği eziyetlerdir. Naat, her ne kadar kaside nazım şekline uygun düşse de gazel, rubai, murabba, müstezat, terhib-i bend, musammât ve tuyuğ nazım şekillerini deneyerek naat yazan şairler de vardır. Hemen hemen her tasavvuf şairi naat türünde en az bir şiir yazmıştır.

Melayê Cizîrî, 1565-1568 yılları arasında Dicle Nehri'nin kenarında ve Cudi Dağı'nın yakınlığında bulunan Cizre'de doğmuştur. Asıl adı, Ahmed b. Mela Muhammed el-Boti el-Cezeri'dir. Meşhur lakabı olan "Melayê Cizîrî" ile tanınmıştır. Cizre'nin hatırı sayılır bir ailesindedir. Mela, tüm dini ilimleri yaşadığı dönemin medrese usulüne göre tahsil etmiştir. Kürtçenin yanında Arapça, Farsça ve Türkçeyi de çok iyi bilip kullanmıştır. İlmîni Hakkâri, Diyarbakır ve İmadiye gibi şehirlerin önemli medreselerinde tamamlamıştır. Birçok yerde imamlık ve müderrislik yapmıştır. 1568? Yılında vefat etmiştir.

Molla Mehmet Demirtaş, 1936 yılında Diyarbakır'ın Hani ilçesinin Kuyular belde-sinde doğmuştur. Diyarbakır çevresindeki çeşitli medreselerde tefsir, kelâm, fıkıh, hadis, siyer gibi dersler aldı. 1960'tan 2007 yılına kadar doğduğu yerde imamlık yaptı. Molla'nın yazdığı Divan üç yüz yedi sayfadan oluşmaktadır. Divanında çok sayıda kaside bulunmaktadır. Divan'ında sosyal, kültürel, tarihi konuların yanında güncel meselelere de değinilmiştir. Divan'ın büyük bir bölümünü (244 sayfa) 1975 ile 1977 yılları arasında yazmıştır. Divan, Zazaca yazılmış ilk kapsamlı telif eser özelliğini taşımaktadır. Bu yönüyle Divan Zazaca için çok önemli bir yere sahiptir.

Molla Mehmet, Melayê Cizîrî'den dört yüz yıl sonra yaşamıştır. Melayê Cizîrî kadar ilim tahsil etmeyip onun kadar süslü, bol sanatlı bir dil kullanmamıştır. Ancak öğrenebildiklerini, içindeki samimi coşumla yoğurarak o güne kadar yazı dilinde pek kullanılmayan Zazaca ile aktarmıştır. Şimdi de her iki şairin peygamberimiz için yazdıkları dizelere göz atalım:

Ger xebardar i ji sirra "kuntun kenzen" guh bider
Da bi sed tewri beyan kit menaye lewlake ruh (Melayê Cizîrî)

Ben gizli bir hazine idim..." şeklindeki kudsi hadisten haberin varsa dinle

Ruh, “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” hadisinin manasını yüz şekil ve usul ile açıklasın sana.

“Molla Mehmed ise şöyle der:

Xalikî waştu kî dunya xalk biku

Nurî xura nur girotu pe biku

Va bi Ahmed Muhammed hem emîn

Ma ti de qey “Rehmeten lîlalemîn” (tarih: s.no)

“Allah dünyayı yaratmak istedi

Kendi nurundan yapmak istedi

Dedi: Ahmed Muhammed hem de emin ol

Seni “Alemlere rahmet olasın diye yarattık.”

Ey Allah yolunun yolcusu “Ben gizli bir hazine idim, tanınmak istedim ve beni tanımlar diye varlıklarını yarattım.” şeklindeki kudsî hadisin işaret ettiği sırrı ve hikmeti biliyorsan, yani Allah’ın bu kainatı yaratmasındaki hikmetin Allah’ı tanımak olduğundan haberdar isen; ruhu can kulağı ile dinle ki sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” Kudsî hadisine atıfta bulunmuşlar her iki şair.

Tüm varlıkların yaratılması, varlık sahnesinde bulunması tek başına Allah’ı tanımakta yeterli değildir. Çünkü Allah’ı tanımak için bir mürşide, yol göstericiye, ihtiyaç vardır. Allah’ı tanıtmaya görevini üstlenen bir peygamberin gönderilmesi zorunluluğu söz konusudur. Böylece Allah’ı tanımak için varlıkların yaratılması ile Hz. Peygamberin yaratılıp elçi olması arasında bir irtibat meydana gelir. Çünkü ikincisi birincisini tamamlar mahiyettedir.

Molla Mehmed, kasidesinde şu dizeleri sürekli tekrarlar:

Bi qurban bi qurban resulî nebî

Bi qurban ya Muhammed nebî

Bi qurban bu ez qey resulî Rebbî

Bi qurban bi turî Muhammed nebî

Kurban olam kurban olam Resulu Nebi

Kurban olam ya Muhammed nebî

Kurban olam ben Rabbin resulu için

Kurban olam senin için Muhammed nebî

Bu dizelerle Molla Mehmet, peygambere olan aşkını kendini onun için kurban adanmakla aktarmaya çalışır. Burda “Muhammed, resul ,nebi” adlarının üçünü de kullanarak bunu aktarmış.

Melaye Cezirî de ismin önemini şöyle aktarır:

İsmê te ye mektûbî di dîwanê qîdem da
Her fek qelemê ‘ilme bi teqwîmê reqem da

Ya resulallah Allah’ın ezeli divanında ilk yazılan senin ismindir.

Allah’ın ilim kalemi, Ahsen-i takvimde bir şekilde bir harf yazdı o da senin adıdır.

Mela, bu beyitte “Hakikat-ı Muhammediye”ye işaret etmektedir. İlahi hakikat bir gizlilik içindeydi, bir şekilde kendini göstermek istedi, bu da ‘‘Hakikatı Muhammediye’’ şeklinde tezahür etti. Bu görüş mutasavvıfların hakim görüşüdür.

Molla Mehmed Peygamberin nurdan yaratıldığını söyler:

Hikmetî Allah ra nur bi dihetî
Hetu yo ra erdu asmîn vetî
Hetu bî nurî Muhammed hem emîn

Allah’ın hikmetinden nur ikiye bölündü
Bir parçadan yeri ve göğü yarattı
Diğerinden de Muhammed(SAV) emini yarattı

Molla Mehmed’e göre, Allah önce nuru yarattı, sonra bunu ikiye ayırdı. İlkinden yeri ve göğü yarattı, bundan sonra da diğeriyle de peygamberi yaratmıştır. Aslında birincinin yaratılış sebebi olarak ikinciyi yani Muhammed(SAV)’i yaratmıştır. Onun yaratılışıyla kainat şaşkınlık içerisine girdi.

Melayê Cizîrî de nuru şöyle anlatır:

Nure ji nura Ehmedi sirra sifaten sermedi
Dayineya zate xwe di keşfa kemalate xwe da
Ew bu qelem ew bu eqil lew pe hedise da neqil
Deryaye ilm ew bu şuxil tefsile ilme cumle da

Ahmedi nurdan kaynaklanan nuru ve sermedi sıfatların sırrını
Zatının aynasında gördü onun için kemalatını keşfetti
O nur kalem oldu akıl oldu bu konuda hadisler varit oldu
Bu nur ve sermedi sıfatlarla ilim denizi doldu bir anda ilmi tafsil etti

Allah, nur olarak yarattığı Hz. Muhammed’den sonra o nuru kalem ve akıl yaptı. Peygamberin nuru kalem ve akla dönüştü.

Molla Mehmed, peygamberin dini yaymasını şöyle dillendirir:

İslumey vila bî e’rdu zemînî

Kafirî mûşrikî kerdî kemînî
Yeryüzünde İslamiyet yayıldı
Kafir ve müşrikleri azalttı

Bu dizeler, peygamberimizin İslamiyet`i yaymaya başlaması ve günümüzde gelinen noktayı anlatırken peygamberimizin nasıl düşmanlarını yendiğini ve davasını üstün kıldığını izah etmektedir.

Melayê Cizîrî de bununla ilgili şöyle der:
Mîm metle`ê şemsa ehed ayine sifet kir
Lami`ji `Ereb berqê li fexxarê`Ecem da

Mim (Hz. Muhammed)birlik güneşinin doğuş yeridir ayna gibi

Arabistan`da parladı şimşekler misali Arap olmayan ülkelerin topraklarını aydınlattı

Arap olmayandan kastedilen Müslüman olmayan toprakların Müslümanlaşmasıdır. Hz. Muhammed`in risaleti, şeffaf ve parlak bir ayna gibi Allah`ın vahdeniyet güneşinin doğuş yerini ayna gibi parlattı. Bu Muhammedi nur Arap topraklarından çıkıp şimşek misali parlayıp Arap olmayan ülkeleri aydınlattı.

Molla Mehmed, peygamberimizin doğumundan ölümüne kadar olan süreyi birkaç dizeyle mevlit şeklinde aktarmaya çalışmıştır. Molla, sözlerine başlarken ilk dizede beytin yazılış amacını belirtir:

Ina beyte ma qey aşqî Muhammed(SAV)
Bu beytimiz Muhammed(SAV)`in aşkı içindir
Onun doğuşuyla gelişen süreci şöyle aktarır:
Ponseyu hewtayu yewi mîladî
(Miladi 571(Peygamberimizin doğumu))

Hîra di Cebraîlu wexyî deresî

(Hira`da Cebrail Vahyi götürdü)

Bî teblîxî Îsra mîracî nebî

(Nebinin Miracı İsra`da tebliğ oldu)

Kewtî rar Mekki ra bî Kudsu şerif

(Mekkedden Kudüsü-ü Şerife doğru yola çıktı)

Bu dizelerde Molla, peygamberin Mekke`den Mescidi Aksa`ya gidişine telmihte bulunmuştur.

Mîladî şeş se yu desî ser îb

(Miladi 610 yılıydı)

Şeş sey u vîstî hîri serî debi

(623 yılı doldu, o yıla gelindi)

Hicret ke resulî nebî
(Resulu nebi hicret etti)
Mîladî şeş sey u hîrisu diyu
(Miladi 632'de)
Muhammed Mustafa(SAV) dünya ra şîyu
(Muhammed Mustafa(SAV) dünyadan gitti)

Molla Mehmed kronolojik sıraya bağlı kalmaya çalışarak süreci aktarmaya çalışmıştır. Önemli tarihlere atıfta bulunmuştur: doğumu, vahyin gelişi, peygamber oluşu, Miraç (İsra) olayı, Mekke'den Medine'ye hicret edişi ve vefat edişi. Bu şiirin kimi yerlerinde de şair bu söylenenlere müteakiben gelişen durumlara da izahat getirmiştir.

Melayê Cizîrî Kadir Gecesine atıfta bulunur:
Erwahê muqeddes şebê qedran te dixwazin
Nûra te ye misbah di qindîlê Herem da

Mukaddes ruhlar Kadir Gecelerinde hep seni arzular
Ya resulallah! Haremin kandilindeki çıra senin nurundur

Beyitte Melayê Cizîrî şunu arzulamakta: “Ya Resulallah, peygamberlerin ve meleklerin mukaddes ve temiz ruhları huzurunda müşerref olmak için Kadir Gecelerinde tecelli etmeni arzu ederler. Mekke-i Mükerreme'de, Haremi Şerifte asılı olan kandillerdeki çıralar, ışıklarını senin o yüce nurundan alırlar. Onun için insanlar o nura pervaneler gibi her taraftan sevinç ve coşkuyla koşarak gelirler, diyerek Hac ziyaretindeki o manzaradan yola çıkarak tavaf anını temsili olarak aktarmıştır.

Molla Mehmed Hac farızasını yerine getirişini de şöyle aktarır:
Ez şîyu Medîne Mescid-i Nebî
Ziyaret mi kerdu resulî Rebbî
Ez şîya Hecc u umrî Heremi Mekki
Bi îxramu nîyet u tawafî bikî

Ben gittim Medine'ye Mescidi Nebi'ye
Resulü nebiyi ziyaret ettim
Ben Mekke-i Haremeye hacca ve umreye gittim
İhramla niyet ve tavaf etmek için

Molla Mehmed birçok yerde de peygamberimizden şefaata, yardım dilemektedir:

Şefaati Muhammed daxîlu îmon

Meded ya Muhammed ya resulî Rebbî
Meded meded meded ya Muhammed dexîl
Muhammed'e(SAV)şefaata etmek imana dahildir
Medet ya Muhammed ya Rab'ın Resulü
Medet medet medet dahildir ya Muhammed(SAV)

Toplumumuzda çok sık yapılan dualardan biri de peygamberimizin bizim için şefaata olmasını dilemektir. Molla Mehmet de bu duayı haykırırcasına yapmakta ve bunu, imanın bir gereği olarak yapılması gerektiğini söylemektedir. Melayê Cizîrî peygamberimizin bir hadisini hatırlatır:

Ya Reb ji çi rû leb bi senaya te kuşayem
Subhaneke len uhsiye fi şe'nike hemda

Ya Rab nasıl ve ne şekilde senin medh-u senan ile dudaklarımı açayım
Sen tüm eksiklerden münezzehsin, ben hakkındaki medh-u senaları saymam

Bu beyti, şu hadisi esas alarak yazmıştır: “Allah'ım! Seni her türlü eksikliklerden tenzih ederim, senin kendini medh-u sena ettiğin gibi ben sana medh-u senada bulunamam.” Allah'ı hangi şekil ve yolla methederse etsin, bunu yerine getiremeyeceğini, eksik bir şeylerin mutlaka kalabileceğini vurgulamakta Melayê Cizîrî.

Molla Mehmet Demirtaş peygamberimiz için Türkçe bir şiir de yazmıştır:
Getirdiler hülleyi giy Muhammed dediler
Giyemem Cebrail ümmetim giymeyince
Getirdiler kevseri iç Muhammed dediler
İçemem Cebrail ümmetim içmeyince
Getirdiler sıratı geç Muhammed dediler
Geçemem Cebrail ümmetim geçmeyince
Getirdiler cenneti gir Muhammed dediler
Giremem Cebrail ümmetim girmeyince

Molla Mehmet'in, şiirlerinde sürekli peygamberimizden şefaata ve yardım dilediğini daha önce belirtmişim. Bu dizelerde de peygamberimizin ümmetine olan sevgisinin onun ümmeti olmadan hiçbir şeyi kabul edemeyeceğini göstermektedir. Molla Mehmet de bu sevgiye sığınarak ondan yardım dilemektedir. Bunu bir yerde de şöyle belirtir:

Se derya guney ma behru bi binu
De kewtu nî asnaw u kelekî mînu
Nî gazîw mededu hewarî mînu
Muhammed umîdu şafî'i mînu

Ri e'rd u asmunî guney mı debî
Meded ya Muhammed ya resulî rebbî

Deryalar gibi günahlarımız denizin dibine girdi
İçine girdi ne yüzmem ne de salım var
İmdat çağrılarım gazime cevap yok
Muhammed(as) ümidim ve şifamsın
Gök ve yer günahlarımla doldu
Medet ya Muhammed(as) ya Rab'ın Resulü

Bu dizelerde Molla, dünyadaki durumunu denizde mahsur kalmış birine benzeterek anlatmaya çalışmaktadır. İmdat çağrılarında hiçbir cevap alamamaktan yakınmaktadır. Günahkarının çokluğundan yakınan Molla, her şeye rağmen bir umut taşımaktadır. Onu bu denizin tehlikelerinden kurtaracak olan kişi sadece Muhammed(as)'dir.

Sonuç

Peygamberimize karşı olan sevgiyi, muhabbeti ve bağlılığı göstermek adına, birçok mutasavvıf şairin divanlarında konuyla ilgili mutlaka ya bir naat ya da birkaç dize görmek mümkündür. Klasik Kürt edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Melayê Cizîrî'nin divanında peygamberimizle ilgili yazılmış naattın yanında, şairin farklı gazel ve kasidelerinde konuyla ilgili beyitler görmek mümkündür. Molla Mehmet de divanında peygamberimize atfen çok sayıda müstakil şiir ve dizelere yer vermiştir. Onun, özellikle peygamberden sürekli şefaata dileyen tarzda yazılmış birçok dizesi mevcuttur.

Her iki şairin divanlarında Peygamberimize karşı engin bir sevginin olduğunu görmek mümkündür. Melayê Cizîrî, bu sevgi ve bağlılığı aktarırken adeta dile olan hakimiyetini gösterircesine daha kapalı ve sanatlı bir üslubu yeğlemiştir. İlahi aşk ile doruğa ulaşan Mela duygularını, hayal dünyasını, beyitlerin içine serpiştirerek büyüleyici bir dille bunlara adeta bir ruh vermiştir. Molla Mehmet Demirtaş'ta bu sevgi daha yalın bir şekilde ve tüm açıklığıyla kendini göstermektedir. Mehmet Demirtaş, yaşadığı toplumda halkın dara düşerken peygamberden şefaata dilemesini her fırsatta belirtir. Bunu halk diliyle ve içtenliğiyle yansıtır. Yaşadığı coğrafyadaki halkın, peygamberimiz için hissettiklerine tercüman olmuştur. Molla Mehmet, peygamberimiz için yazılmış mevlitlerden etkilenmiş olmalı ki onun şiirlerinde yer yer mevlit çağrışımını uyandıran kronolojiyi ve üslubu görmekteyiz. Ayrıca Molla Mehmet Demirtaş'ın, yazılı kaynağı çok sınırlı olan ve sözlü geleneğinin de kaybolma tehlikesi altında olan Zaza diliyle şiirlerini yazması, onu daha da önemli hale getirmiştir.

Kaynakça

- Araz, R. (2005).Şiir İncelemesi. Ankara:Alp Yayınevi.
- Demirtaş, M. Divan. (elyazması, tarihsiz).
- Grûba Xebate ya Vateyî. (2005). Ferhengê Kirmanckî-Tirkî, İstanbul: Vate Yayınları.
- Kayıntı.A. (2012). Molla Mehmet Demirtaş'ın Zazaca Divanı. Bingöl: 2.Uluslararası Zaza Dili ve Tarihi Sempozyumu.
- Kocakaplan, İ. (2005). Açıklamalı Edebi sanatlar. İstanbul: TEV Yayınları.
- Pala, İ. (1996). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Ankara: Ötüken Yayınlar.
- Temo, S. (2007). *Kürt Şiiri Antolojisi I-II*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Tunç, O. (2007). Molla Ahmedi Ceziri Divanı Türkçesi. İstanbul: Kent Yayınları
- Turan, A. (2010). *Melaye Ceziri Divanı ve Şerhi*. İstanbul: Nubihar Yayınları.
- Turgut, H. (2010).Türkçe –Zazaca Sözlük, İstanbul: Do Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.